

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

7

Kurucusu:

Hakkı Dursun YILDIZ

Âmil ÇELEBİOĞLU Armağanı

İstanbul, 1993

CEMŞİD Ü HURŞİD MESNEVİSİ'NDEKİ TEMSİLİ HUSUSİYETLER

SABAHAT DENİZ*

Cemşid ü Hurşid, Ahmedî (öl: 815/1412-1413)'nin Emir Süleyman (1402-1410)'a takdim etmek üzere, 806 yılında nazm ettiği mesnevisidir. Ancak Emir Süleyman'ın ölümü üzerine Çelebi Sultan Mehmed (1402-1413, 1413-1421)'e sunulmuştur. 4799 Beyitten müteşekkil ve aruz vezninin mefâîlün-mefâîlün-feûlün kalıbıyla yazılmıştır. Bunun yanı sıra değişik kalıplarda gazeller de mevcuttur¹.

Konusu şark edebiyatlarında sık rastlanan klasik bir aşk hikayesidir. Mazmun ve mefhum bakımından zengin olan eserde nasihatâmiz ve tasavvufî mahiyette kısımlar da mevcuttur. Bunlar daha çok temsilî olarak işlenmiştir. İncelememizin konusu olan bu temsilî hususiyetlerin daha iyi anlaşılabilmesi için hikayenin kısaca özetlenmesi faydalı olacaktır.

Âdil bir hükümdar olan Çin Fağfuru'nun Cemşid adında bir oğlu vardır. Bir gece rüyasında gördüğü bir kıza âşık olur. Babasını iknâ ettikten sonra , bütün dünyayı gezip görmüş olan Mihrab'la beraber Rum diyarına gitmek üzere yola çıkarlar. Karşılarına iki yol çıkar. Bunlardan birisi meşakkatsiz fakat bir yılda aşılabilecek bir yoldur. Diğeri ise üç ayda Rum diyarına ulaşılabilecek fakat tehlikelerle dolu bir yoldur. Cemşid, tehlikeli olanı tercih eder. Bu yola çıkar çıkmaz periler şahı Hurizâd'la karşılaşır. Bir müddet onunla kalıp tekrar yola çıktıktan sonra bir ejderle karşılaşır ve onu öldürür. Ardından devlerle dolu bir şehre gelir. Devlerin reisini öldürerek oradan da kurtulmayı başardıktan sonra Deryâ-yı Rum'a gelirler. Burada gemileri batan Cemşid bir tahta parçasına tutunarak kurtulur.

* Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

¹ Âmil Çelebioğlu, *Sultan II. Murad Devri (824-855 / 1421-1451) Mesnevileri* (Basılmamış doçentlik tezi), Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Erzurum 1976, s.108

Hurizad'ın da yardımıyla Rum Kayserinin sarayına gelir. Cemşid orada sevdiği kız olan Hurşid'le karşılaşır. Kız da onu sever. Fakat annesi buna engel olmak için kızı kaleye kapatır. Ancak bunlar yine de gizlice buluşmayı başarırlar. Bu sırada Şam ülkesi padişahı Mihrac'ın oğlu Şâdî de Hurşid'le evlenmeyi istemektedir. Kayser, bir av sırasında kendi hayatını kurtaran Cemşid'i damatlığa lâyık görürse de diğerlerinden çekinir. Bunun üzerine Cemşid, Şam ülkesi üzerine yürümeyi teklif eder. Diğer taraftan Hurşid'in annesi de Cemşid'e âşık olur. Hurşid, annesini kıskanmaya başlar. Cemşid'in kumandasındaki Rum ordusuyla Mihrac'ın ordusu Halep'te karşılaşılır. Savaşı Rum ordusu kazanır. Mihrac kaçır. Nihayet Cemşid'le Hurşid evlenirler. Bir müddet sonra Cemşid vatan hasreti çekmeye başlar ve bunun üzerine Çin'e giderler. Fağfur, tahtını oğlu Cemşid'e bırakır.

Konusunu bu şekilde özetlediğimiz kısmen temsilî ve dâsitânî bir aşk hikayesi olan eser tamamen mürettep bir özellik arzeder. Eserde temsilî özellikler "Der Temsil" başlığı altında iki kısım halinde verilmiştir. Bunlar şu şekildedir:

DER TEMSİL²

Nedür bu *nefs* hasm-ı bed-likâdur

Gehî *dîv* u gehî nerr *ejdehâ* dur

Nedür tahkîk ile bu '*akl* Cemşîd

Likâullah temsîl ile *Hurşîd*

Nedür ol *Hurizâd* adur hidayet

Ki gösderür sana nedür garâbet

Bu yolu varma dîr kim pür belâdur

Tolu yilandur u (nerr) *ejdehâdur*

Nedür *Rum* anda *gûlzâr-ı cinan* dur

Gül ü reyhân u tolu ergevândur

² Mehmet Akalın, *Ahmedî Cemşid ü Hurşid (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975, s.157-158.

Semenle nergis ü hem yâsemendür
 Dahı kevserle tûbâ hûr-ı 'ayndur

 Cinan sinün ola hem revh ü reyhân
 Likâullâh dahı ravza-i Rıdvân

 Helâk idersen ol dîv ejdehâyı
 Bulasın kamu âfetden rehâyı

 Düriş emmâreyi it mutma'inne
 Ki oldur ol kamu hayra muzinne

 Dilersen mutma'inne ola emmâr
 Riyâzet vir şeri'atle ana zinhâr

 Çün oldı şem'e ol pervâne 'âşık
 Oda yakıldı ki ola 'ışkı sâdık

 Düşiben nâra itdi kendüyi nûr
 Heyûlâ külhanından düşdi pes dûr

 Nedür bir *kirm* dür adıyla şeb-tâb
 Görürsin nice virür giceler tâb

 Giceyi itdügiyçün ol ihyâ
 Nefes nûr oldı ağzında uşda pîdâ

 Gice yılduz gibi uyanukluğu oldı
 Anun-çün adı yılduz kurdı oldı

 Degülse sen mekesden kirmden kem
 Düriş kim nûr olasın sen dahı hem

 İşidüp hutbe gibi bu hitâbı
 Okı " vallâhü a'lem bi's-sevâbî"

Fİ'T-TEMSİL VE'T-TE'VİL³

Bu destanun besi vardır rumûzı
Ki oldur gaybdan 'aklun künûzı

Nedür *Cemşîd* bir *sâlik*
Ki dîn-i şer'dür ana mesâlik

Nedür ol didüğüm *Hurşîd* maksûd
Olur temsilde 'âbid le ma'bud

Ne durur *Hurizâd* e iş bu dünyâ
Ki sûretdür hemîn yok anda ma'nâ

Komaz ol reh-revi vara yolına
Ki ana maksûd-ıla maksâd bulına

Benem dir maksâd u maksûd mutlak
Beni sevse gerek cân u dil el-hak

Nedür ol *dîv* *nefs*ündür yakîn bil
Yavuz düşmendür anun çarasın kıl

Billür misin nedür ol *ejdehâyı*
Ki andan kimsene bulmaz rehayı

Ol olur *nefs* itgil def' anı
Ki kurtarasın andan cism ü cânı

Yidi başlu vü yavuz mârdur ol
Sakın andan ki merdüm-hârdur ol

Yidi başun biri bil kim haseddür
Anı ko ki âfet-i cism ü ceseddür

³ A.g.e. s.403-407.

Birisi dahu hubb-ı mansıb u câh
Ki ider cân Yûsuf'ınun yirini câh

Üçinci kibr ü dördünci gazabdur
Ki hak hışmına ol iki sebebdür

Beşincisi tama'la hırs anun
Ki oldur düşmeni cism ile cânun

Anun altıncısıdur buhl bilgil
Bu yavuz hasleti sen terk kılğıl

Yidincisidür anun hubb-ı dünyâ
Ki ele girmez anunla 'ukbâ

Nedür *deryâ* didüğüm bahr-ı garkân
Ki kalur anda 'akl u cân hayrân

Hezârân keştî anda gark olur
Kalup gird-âbda mecmu'ı ölür

Meger bir *tahtada* biri kalup sağ
Çıkdı bir sâhile içi tolu tağ

Nedür ol yir ki çıkmışdı Cemşîd
Kesüp küllî dil ü cânından ümmîd

Orada kalmışdı zâr u tenhâ
Ana bir yol olamaz-ıdı pîdâ

Orada haste vü zâr olmuşdı
Belâ vü mihnet ile kalmışdı

Nite kim zülfi olmuşdı perîşân
Cihâna geldüğinden hem peşmân

Kıyâmet 'arsasıdur bil be-tahkîk
Dile Hak'dan hemîşe hüsn-i tevfk

Ki anda kalmayasın zâr u hayrân
Çıkasın ol belâlu yirden âsân

Cevâhir kim anı Hurşîd'e virdi
Anunla vaslına Hurşîd'ün irdi

Zekât-ı mâldur u dahı hayrât
Ki olur senden anunla def'-i âfât

Didüğüm *tahta* nedür *tahta-i ihlâs*
Degüldür 'âm bil kim hâmdan hâs

Gerek tevfik yili pâsubânı
Ki çıkara selâmet yire anı

Nedür *ilhâmdur* ol *Nâz*-perverd
Ki olmuşdur tabîb-i 'illet ü derd

Nedür kıl didüğüm tahyîl-i şeytân
Ki olmuşsın anun mihrinde hayrân

Eger lâ-havle odiyla anı yakasın
Anun bünyâdını kim var yıkasın

Hemân-dem kim geliben *Nâz*-perverd
Ki zahmetden seni eyleye bî-derd

Seni ide togru yola ol delâlet
Dahı azdurmaya seni dalâlet

Gönül virme bu dünyâ ziyetine
Nedür dünyâ vü anun ziyeti ne

Ana garre olup kalma yolundan
Irak kalma varacak menzilünden
Helâk idersen ol nefis ejdehâsın
Mücâhidsin ü hem ehl-i gazâsın

Çü tevffık ola gişi pâsubânı
 İrüresin denizden berre cânı

 Gönül bu yire itme muhayyem
 Ki bundan taşra var bir tâk-ı hurrem

 Esâs-ı 'ömri yil üstine urmak
 Anun haymesini su üzre kurmak

 Bu iş olmaya hergiz 'âkıl-âne
 Bir işdür bu kim olur câhil-âne

 Çü dîvün eline girür be-pâyân
 Belâdur hâtem ü mülk-i Süleymân

 Süleymân mülkin istemek ne hâsıl
 Çün anun tahtın alır 'âkıbet yil

 Cihan elinden alma hîç pâ-zehr
 Ki zehr olur u ma'cûnı veya zehr

 Güneş bigi olsa tahtun pâ-y-ı eflâk
 Ne assı çün yirün girü ola hâk

 Hezârân sal mülk-i âşinâyı
 Ana değmez ki ire vakt-i cüdâyı

 Sen idersin sana her işi düşvâr
 Ve ger sen âsânlıg-ıla âsân olur kâr

 Olur bir kâh kûh anda ki ola cehl
 Kamu müşkil iş olur 'ilm-ile sehl

 Seni gendüligünden sen ırak kıl
 Kamusun gendüzünden dahı yig bil

 Yüzine itme nazan sen âyînenün
 Ki hüsni nakd(ıd)ur âyîne anun

Bakar isen ana hod-bîn olasin
 Çü hod-bîn olasin miskîn olasin
 Kamu gözlerde sen egri olasin
 Adunı hem dahı egri kılasın
 Yig ol kim gârda kör gibi oturasın
 Seni görmeyesin halkı göresin
 Acı söz dise sana bir turş-rû
 Anı nûş it diger-gûn itmegil hû
 Ki ola şîrîn sana ol âhır-ı kâr
 Ola ol turş-rû adı sitem-kâr
 Görürsin seyl nice tünd gelür
 Neye kim ugrar-ısa sürer alur
 Anı yir hilm-ile yudıban andan
 Gül ü lâle gelür reyhân u sûsen
 Zübân-âvârlığı ko olmagıl hâr
 Kim irmeye dilünden halka âzâr
 Kamu dil ol nite kim gonca tâcân
 Ola gül gibi enfâsunla hândân
 Sana hak su virdi revânî
 Tamu odı gibi olma zebânî
 Ne iş işler-isen işle gönülde
 Ki hergîz nesne bitmez kurı dilden
 Her iş kim aslı gönülden bite rast
 Yirine yite ol iş ü bite rast

Metinde görüldüğü gibi temsilî unsurlar "nedür ...", "nedür ol ...", "bilür misin nedür ol ..." gibi ifadelerle belirtilmiş ve hemen arkasından da neyi temsil ettiği açıklanmıştır. Burada:

Bu destanın besi vardır rumûzı

Ki oldur gaybdan 'aklun künûzı

beyitinde de ifade edildiği gibi bu hikayede pek çok remiz vardır. Hikayedeki şahısların ve diğer unsurların her biri bir tasavvufî özelliği temsil etmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Hurşid : Likâullah (Vahdet), maksud, ma'bud, âbid.
2. Cemşid : Sâlik, akıl.
3. Hurizâd : Bu dünya, dünya malı.
4. Dev : Nefs.
5. Ejdeha : Nefs.
6. Derya : Dünya.
7. Tahta : İhlâs.
8. Sahil : Kıyamet arsası.
9. Naz : İlham.
10. Rum ülkesi : Cennet, gül bahçesi.
11. Cevâhir : Zekât-ı mal ve iyilikler.

Hurşid, Likâullah'ı, maksudı temsil eder. Menzil-i maksud da Likâullah'tır. Klâsik edebiyatımızda sevgili, âşık için daima ulaşılmak istenilen, vuslatı arzu edilendir. Tasavvuf yoluna giren Hak aşığının da ulaşmak istediği sevgili Likâullah'tır. Ayrıca Hurşid, kelime mânâsıyla güneş demektir. Güneş ışıklı olması sebebiyle nûr kaynağı olarak telâkki edilir. Bu itibarla da güneş ile Hakk'ın nuru arasında bir münasebet kurulabilir. Fuzûlî'nin bir beyitinde,

Şem'-i rûyun âftâb-ı 'âlem-ârâdur senün

Nûr-ı Hakk hurşid-i ruhsârunda peydâdur senün⁴

⁴ Fuzûlî Divânı, Haz: Prof. Dr. Kenan Akyüz, Dr. Sedit Yüksel, Dr. Müjgan Cunbur, Süheyl Beken, Ankara 1958, s.294.

dediği gibi, sevgilinin güneş gibi olan yanağındaki nûr aslında Hakk'ın nûrudur. Zira her güzel şey, Hakk'ın cemal vâsfinda nûrunun zuhur ettiği yerdir.

Sâlik, yolcu demektir. Tasavvufî ıstılah olarak mânâsı ise "Menzil-i maksuda varmak azmi, hedefe ulaşmak kararı ile tasavvuf yolunu tutan, tasavvufu meslek edinen insanlara denilmektedir."⁵ Sâlik, vahdet sırrına erebilmek için yola çıkar. Hakk'ı talep etmektedir. Vahdete ise akıl ve gönül yoluyla ulaşılır. "Akıl da ancak Hakk'ın ve imânın refakatinde ilâhi bir nur olarak sahibine ve muhitine bir meş'ale olur. Kemâle ermeyen bir gönülle mânevî huzuru tatmayan bir kalbe yoldaş olan akıl, ne kadar üstün olursa olsun kötülüğe âlet olursa büyük bir belâyâ döner."⁶ Hikayede de Cemşid, vahdet olan Hurşid'e âşık olur ve ona kavuşmak üzere yola koyulur. Bu yolu aşabilmek kolay değildir. Çünkü meşakkatle dolu ve menzili görmeye engel olan türlü perdelerle örtülüdür. Buna rağmen Cemşid bu yolda karşısına çıkan engelleri akli ve aşkı vasıtasıyla yenmeyi başarır.

Cemşid yola çıktığı zaman ilk olarak dünya zevklerini ve dünya malını temsil eden Hurizad'la karşılaşır. Ona aldanır ve bir müddet onun sarayında zevk u safaya dalar. Daha sonra kendine geldiğinde maksadının o olmadığını, asıl gayesinin Hurşid'i yani Vahdet'i bulmak olduğunu düşünür ve oradan ayrılır. Burada da temsil edildiği gibi sâlik yola girdiği zaman karşısına çıkan engellerden en önemlisi dünya zevk ve arzularıdır. Ancak onları terk edebildiği takdirde maksadına yaklaşabilir:

Ne durur Huri-zâde iş bu dünyâ
Ki sûretdür hemin yok anda ma'nâ

Komaz ol reh-revi vara yolına
Ki ana maksûd-ıla maksâd bulına

⁵ Dr.Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s.412-413.

⁶ Âmil Çelebioğlu, "Akıl ve Gurur", *Babîlîde Sabah Gazetesi*, İstanbul, 2 Mart 1968, C.10,s.2

Benem dir maksâd u maksûd mutlak
Beni sevse gerek cân u dil el-hak

Vahdete ulaşmak için kesreti yağmalayıp ondan kurtulmak gerekir. Hurşid vahdeti temsil ettiğine göre, kesret de dünya malıdır. Cemşid de tacı, tahtı, bütün varlığını bir kenara itip Hurşid'e ulaşmak için yola çıkmıştır. Sâlikin bu yolda ilerleyebilmesi için benliğinden de kurtulması lâzımdır:

Seni gendüliginden sen irak kıl
Kamusın gendüzünden dahı yig bil

İnsan için en büyük düşman ve onu vahdet yolundan alıkoyan engel nefsidir. Nefsdan maksat "kulun kötü (ve illetli) vasıfları ile yerilen huy ve fiilleridir"⁷. Nefs, bu dünyaya meyleder ve insanı kesrete gark ederek onun vahdeti idrâk etmesine engel olur. Nefsinin emrine giren sâlik yoldan çıkar. Ancak nefsin emri altına aldığı takdirde bu yolda ilerleyebilir. Yolun sonuna yani menzile ulaşabilmesi için ise onu tamamen öldürmesi, yok etmesi gerekir. Bu sebeple eserde nefs, dev ve ejdehâ ile temsil edilir. Dev, büyüklüğü ve kötü huylu olması bakımından nefsi temsil etmektedir. Dev, maksuda ulaşmak üzere yürüyen salikin yolunu kesmekte ve onu engellemeye çalışmaktadır. Bir müddet için de bunu başarmaktadır. Ondan kurtulduktan sonra ise karşısına daha büyük ve tehlikeli bir engel olan ejderha çıkar:

Nedür bu nefs hasm-ı bed-likâdur
Gehî dîv ü gehî nerr ejdehâdur
Bu yolu varma dir kim pür-belâdur
Tolu yılandur u (nerr) ejdehâdur

Bu ise yedi başlı bir ejdehadır:
Yidi başlu vü yavuz mârdur ol
Sakın andan ki merdüm-hârdur ol

⁷ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul 1981, s.222.

Ejdehanın yedi başlı olması ile nefis arasındaki ilgi nefsin mertebeleri ile alâkalıdır. Zira tasavvufta da insan nefsi yedi mertebedir. Bunlar:

1.Hased,

Yedi başun biri bil kim *haseddür*
Anı ko ki âfet-i cism ü ceseddür

2.Mevki, makam hırsı,

Birisi dahı *hubb-ı mansıb* u câh
Ki ider cân Yûsuf'ınun yirini câh

3.Kibr ve 4. Gazab,

Üçünci *kibr* ü dördünci gazabdur
Ki Hak hasmına ol iki sebepdür

5.Tama', hırs,

Beşinci *tama'*la *hırs* anun
Ki oldur düşmeni cism ile cânun

6.Cimrilik,

Anun altıncısıdur *buhl* bilgil
Bu yavuz hasleti sen terk kılğıl

7.Dünya sevgisidir:

Yedincisidür anun *hubb-ı dünyâ*
Ki ele girmez anunla 'ukbâ

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi bu yedi kötü haslet, insanın cismine, canına ve âhiret hayatına zarar getirir. Bu sebeple bunlardan kurtulmak gerekir ki bu da nefis denilen o yedi başlı ejdehayı tamamen öldürüp yok etmekle başarılabilir. Bunlardan kurtulmak da ancak zühd, takva, tevazu, sabır gibi hasletleri kazanmakla mümkün olabilir:

Cemşid yukarıdaki bu iyi hasletleri kazanarak ejdehadan kurtulmayı başarır, fakat bu da yolun sonuna ulaşmaya yeterli değildir. Daha sonra tekrar dünya denizine dalar. Deniz, dünya malını, arzularını ve meşakkatini temsil eder. Bu da her ikisinin de çokluğu sebebiyle düşünülmüştür. Nasıl ki insan denize girince boğulmamak için çabalar durursa, dünya meşakkati içinde de aynı şekilde uğraşır durur. Onu bu meşakkat içinden kurtaracak

en önemli unsur ise ihlâstır. İhlâs da insanın kendini dünya malından, arzu ve isteklerinden arındırmaktır. Çoğu insan bu ihlâsa kavuşamadığı için bu meşakkat içinde boğulup gitmektedir. Cemşid de yeniden dalmış olduğu bu dünya denizinden ihlâs tahtasına tutunarak kurtulur. Onun kurtulmasına yardımcı olan diğer bir unsur da tevfiik rüzgarıdır. Tевfiik ise Hakk'ın hidayetidir:

Nedür deryâ didüğüm bahr-ı garkân
 Ki kalur anda 'akl u cân hayrân
 Hezârân keşfî anda gark olur
 Kalup girdâbda mecmu'ı ölür

Cemşid'in ihlâs tahtasına tutunarak ulaştığı sahil, kıyamet arsasıdır. Orada yalnız kalır ve gidecek yol arar. Ancak karşılaştığı belâ ve mihnetler sebebiyle hasta olur. Bu da insanın dünyada işlemiş olduğu günahlarm karşılığında kıyamette çekeceği sıkıntılarını ifade eder:

Nedür ol yir ki çıkmış-ıdı Cemşîd
 Kesüp külli dil ü cânından ümmîd
 Kıyâmet 'arsasıdur bil be-tahkîk
 Dile Hak'dan hemîşe hüsn-i tevfiik

Cemşid onca sıkıntının arasındayken Hurizad'ın perilerinden olan ve onun vezirliğini yapan Naz yetişerek onu iyileştirir. Naz, ilhamı temsil etmektedir. Ayrıca Allah'ın hidayetini de ifade eder. Zira yukarıdaki beyitte, Cemşid'e Hakk'ın hidayetini dilemesi tavsiye edilir. Dolayısıyla bu hidayete vasil olan Cemşid, oradan kurtulur ve Rum diyarına ulaşır:

Nedür ilhamdur ol Nâz-perverd
 Ki olmuşdur tabîb-i 'illet ü derd

Onu kıyamet arasından kurtaran diğer unsurlardan biri de cevahirdir. Cevahir yapılan hayırları ve zekâtı temsil eder. Zira insanın ahirete götürebileceği en kıymetli mücevherleri bunlardır. Beşerî mânâdaki mücevherlerin aslında hiç bir kıymeti yoktur:

Cevâhir kim anı Hurşîd'e virdi
Anunla vasluna Hurşîd'ün irdi

Zekât-ı maldur u dahı hayrât
Ki olur senden anunla def'-i âfât

Rum ili cenneti temsil eder. Orada gül, reyhan, erguvan, nergis, yasemen ve daha nice güzel çiçeklerle kevser, tûbâ ve melekler vardır:

Nedür Rum anda gülzâr-ı cinândur
Gül ü reyhân u tolu ergavândur

Semenle nergis ü hem yâsemendür
Dahı kevserle tûbâ hûr-ı 'ayndur

Sonunda Cemşid (sâlik), yolda sabırla, azimle ve aşkla, nefse ve dünyâyâ karşı mücadele ederek Hurşid (Likâullâh)'e kavuşur.

Hikaye işlenirken yer yer tasavvufî mâhiyette nasihatlar verilmişse de eserin son kısmı, kıssadan çıkarılacak hisse olarak tamamen nasihat nev'inde nazmedilmiştir. Burada şeytanın "Lâ-havle" ateşiyle yakılması, dünya ziynetine gönül verilmemesi, aksi takdirde menzilden uzaklaşılacağı; benlikten kurtulmanın lüzumu, güler yüzlü tatlı dilli olunması, cehennem ateşi gibi yakıcı olunmaması, yapılan işin isteyerek ve gönülden yapılması gerektiği anlatılır:

Düriş emmâreyi it mutma'inne
Ki oldur ol kamu hayra muzinne

beyitinde de ifâde edildiği gibi nefsin mertebeleri vardır ve bunlar da yedi tanedir: Nefs-i emmâre, levvâme, mülhime, mutma'inne, radiyye, mardiyye ve kâmile'dir. Bu nefislerin en kötüsü emmâredir. Zira bu nefis tamamen dünyaya aittir. Levvâme ise yaptıklarından pişmanlık duyduğu halde yine vazgeçmeyen, aynı kötü amelleri işlemeye devam eden nefistir. Mülhime, âşık-ı rahmânî olan ve irfan nurunu bulan nefistir. Mutma'inne ise Hakk'a yaklaşmış olan, O'nu idrâk edebilen nefistir. Nefs-i radiyyede

beşerî sıfatlar yok olur. Salik bekaya hazır olup ona kavuşmuştur. Mardiyede salikin hali "hayret"tir. Bu makam hayret makamıdır. Bu makamda salik Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmaktadır. Beşeriyeti terk etmiştir. Kâmile makamı ise kesrette vahdet, vahdette kesret halini ifade eder. Bütün makamların en yükseğidir. Her konuda kemale ermiş, bütün iyi vasıfları kazanmıştır⁸. Yukarıdaki beyitte geçen "emmâreyi mutma'inne et" ifadesi, bu dünyaya ait olan zevk ve arzuların terk edilmesi mânâsındadır.

Eserde ayrıca yer yer riyânın kötülüklerinden de bahsedilir. Onun şirk kadar kötü olduğu belirtilir:

Habîsü'n-nefs olma vü riyâyî
Ki mutlak şirkdür anla riyâyı
Niçe tâ'at ki ol ehl-i riyâdur
Sezâsı âteş ile bûriyâdur

Netice olarak diyebiliriz ki Cemşid ü Hurşid mesnevîsi, tahkiyevî bir üslûpla yazılmış olması yanısıra temsilî bir karakter de taşımaktadır. Nitekim eser bu dikkatle tedkik edildiğinde bu özellik daha iyi anlaşılacaktır. Dolayısıyla bu özelliği devrine göre düşünülürse eser, Klâsik edebiyatımızın başarılı bir örneğidir.

BİBLİYOGRAFYA

Mehmet AKALIN, *Ahmedî Cemşid ü Hurşid (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975.

Âmil ÇELEBİOĞLU, "Akıl ve Gurur", *Babıâlide Sabah Gazetesi*, İstanbul, 2 Mart 1968, C.10, s.2.

Âmil ÇELEBİOĞLU, *Sultan II. Murad Devri (824-855 / 1421-1451) Mesnevileri* (Basılmamış doçentlik tezi), Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Erzurum 1976.

⁸ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, Haz: M.Faruk Meyan, İstanbul 1983, s.742-803.

Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, Haz: M. Faruk MEYAN, İstanbul 1983.

Fuzûlî Divânı, Haz: Kenan AKYÜZ, Sedit YÜKSEL, Müjgan CUMHUR, Süheyl BEKEN, Ankara 1958.

Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, Haz: Süleyman ULUDAĞ, İstanbul 1981.

Süleyman ULUDAĞ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991.
